

Азаматтық журналистика және оның дәстүрлі БАҚ-қа ықпалы

Аңдатпа. Мақалада азаматтық журналистика ұғымына талдау жасап, оның артықшылығы мен олқылығын салыстырады. Сонымен қатар дәстүрлі медиа үшін азаматтық журналистика қандай рөл атқаратыны айтылады. Әлеуметтік желі мен блогерлер шығармашылығының сипаты, өзіне тән белгілері анықталады. Сайт, порталдар мен блогерлердің жазбаларын мысалға ала отырып, олардың БАҚ міндетін атқаруы үшін қандай критерийлерге жауап беруі қажеттігі талданады.

Түйін сөздер: дәстүрлі БАҚ, интернет, жаңа медиа, азаматтық журналистика, блогер, әлеуметтік желі.

DOI: 10.32523/2616-7174-2021-137-4-80-84

Кіріспе

Медиа саласының дамуы мен түрленуі интернет пайда болған кезеңнен бастап жаңаша леппен қарқын ала бастағаны белгілі. Интернет шапшаңдығы ақпаратты сол сәтте аудиторияға жеткізіп үлгермесе, оның құны бірнеше есе түсетіндігін дәлелдеді. Бұл үрдіс дәстүрлі БАҚ өкілдерін ақпарат тарату мен аудиторияны қамтудың заманауи үлгісіне көшуге жетеледі.

Қазір интернет журналистика «шекарасының» өзі белгілі мөлшерде кеңейді. Бүгінгі ақпарат майданында кәсіби журналистермен қатар әуесқойлар да өзіндік аудитория иеленіп, медиа өнім ұсынып отыр. Бұл азаматтарды біз «азаматтық журналистика өкілдері», «блогерлер», «әлеуметтік желі белсендісі» деп атап жүрміз. Азаматтардың ақпаратты жаппай таратушы және тұтынушы бола бастауына ықпал еткен мәселе ақпараттық технология құралдарының тез арада дамып, оған кез келген адамның қол жеткізе алатындығында

болып отыр. Қазір азаматтар қолдарындағы смартфондар арқылы ақпаратты таратады, сақтайды және тұтына алады. Біз бұл мақалада ең негізгі мәселе желілік ресурстарды БАҚ ретінде бағалауға бола ма, интернет журналистика ұғымын қай қырынан қарастырғанымыз жөн деген сауалдарға жауап іздеп көрмекпіз.

Зерттеу әдісі

Зерттеу барысында жалпы азаматтық журналистика ұғымына талдау жасалып, салыстырмалы, логикалық, жеке ғылыми әдістер пайдаланылды. Сонымен қатар азаматтық журналистиканың медиа кеңістіктегі орны және дәстүрлі БАҚ-қа ықпалына контент-талдау, мәтін талдау, бақылау, болжау әдістері қолданылды.

Журналистиканың ақпараттық функциясын қазір дәстүрлі медимен қатар әлеуметтік желі ресурстары да орындай бастады. Сонымен қатар азаматтық журналистика сипатындағы ресурстар журналистиканың ақпа-

раттық функциясын ғана орындап қоймай қоғамдық құндылық, ойын-сауық, адамдар арасындағы қарым-қатынас түсінігіне де жаңаша баға беруге ықпал етті.

Голландиялық зерттеуші М. Дезе интернет журналистика шекарасының анағұрлым кеңейгенін баса айтады [1]. Оның пайымынша бұқаралық ақпарат құралдары деген ұғымға тек қана дәстүрлі медиа өкілдері құрастыратын ресурстар енбейді. Ол блогерлер мен азаматтық журналистика өкілдері де белгілі мөлшерде ақпарат таратып, аудиторияға ықпал етіп отыр деп есептейді. Сонымен қатар жаңа медиаға байланысты тағы да бірнеше маңызды мәселені алға шығарады. Ал А.Калмыков [2] бастаған ресейлік ғалымдар өзін ақпарат құралдары санайтын ресурстар медиа жүйенің бір бөлігі деп пайымдап отыр.

Талқылау

Жоғарыда келтірілген зерттеушілердің ғылыми тұжырымдарына қарай отырып біз БАҚ-тың міндетін атқара алатын интернет журналистика және әлеуметтік желі ресурстарына қандай критерийлер сай келеді деген сұраққа жауап іздедік. Әрі бұл сұрақ бүгінгі қоғамдағы медиа саласына қатысты өзекті сауал екендігіне баса назар аудардық. Кәсіби зерттеушілер мен журналистика теоретиктерінің ғылыми тұжырымдарына құлақ асар болсақ, бүгінгі таңдағы интернет журналистика төңірегіндегі ресурстардың қызметіне мынадай белгілер тән болуға тиісті. Олар: өзін БАҚ ретінде таныта алуы, кәсіби деңгейде жұмыс жасауы, дәстүрлі БАҚ-тың ұйымдастырушылық белгілерін игеруі, өзіндік дербестігі және тағы басқа. Осы аталған критерийлерді орындаған медиа ресурстарды жаңа медиа міндетін атқара алады деп пайымдауға болады. Өздерін жаңа медиа деп есептейтін, журналистика функциясын толық атқарып отырған қазақстандық сайт немесе портал өте көп. Сонымен қатар әлеуметтік желі ресурстары мен азаматтық журналистика өкілдері де қарқынды жұмыс істеп, аудитория иеленіп отыр. Мәселен, қазақ және орыс тілдерінде ақпарат жариялайтын Уикипедия ашық энциклопедиясын алып қарауға болады. Бұл

– тұтастай белсенділер мен азаматтық журналистика өкілдерінің еңбегі арқылы толтырылып отырған медиа ресурс. Сол сияқты ресми мекемелердің әлеуметтік желілердегі парақшалары мен сайттары да жаңа медиа талаптарын орындауға жақсы үмтылыс жасап отыр. Онда әртүрлі ресми ақпараттар, шешімдер, бұйрықтар, хабарламалар таратылады. Әрі бұл өнімдерді мультимедиалық құралдар арқылы түрлендіріп, аудитория талабын жақсы орындап отырғандары да жоқ емес.

Еуропа Кеңесі Министрлер комитетінің 2011 жылғы «БАҚ-тың жаңа тұжырымдамасы туралы» ұсынымында бұқаралық ақпарат құралдарын сәйкестендіру үшін бірқатар критерийлерге назар аударуды ұсынды. Оларға мыналар жатады: 1) БАҚ ретінде әрекет ету ниеті; 2) БАҚ-тың мақсаты мен негізгі міндеттері; 3) редакциялық бақылау; 4) кәсіби стандарттар; 5) қамту және тарату; 6) қоғамның күтуі [3]. Бұл ұсынысты қарай отырып біздегі жаңа медиа ресурстарын осы үдеден шығуға үмтылатынын пайымдауға болады.

Интернет журналистиканың аудитория үшін ең ықпалды құрал екендігін ескере отырып біз оның кейбір өзіндік ерекшелігіне тоқталмай өте алмаймыз.

Интернет бұқаралық ақпарат құралдарының дәстүрлі және әдеттегі формаларынан айтарлықтай айырмашылықтарға ие. Негізгі айырмашылық оның орталықтандырылмаған ақпарат алмасу механизмі үлгісінде жатыр. Оның цифрлық үлгіде ақпарат тарата алуы жаңа технология дамыған қоғамда қарқынды өсуіне жол ашып берді. Аудиторияның өзіне қажетті сұраққа жылдам жауап алып, кері байланысқа түсе білуі жаңа медианың таралу мүмкіндігін бірнеше есе шапшаңдатты. «Әлеуметтік медиа әртүрлі ақпаратты тарату көлемі мен жылдамдығы бойынша таңғажайып мүмкіндікке ие» [4, 119 б].

Жоғарыда аталған технологиялық ерекшеліктердің арқасында Интернет тек бұқаралық коммуникация құралы ретінде ғана емес, сонымен қатар ақпараттың кез келген түрін жаһандық ауқымда таратуға мүмкіндік беретін күрделі, серпінді ақпараттық инфрақұрылым екендігін баса айтуымыз қажет. Интернеттің ең негізгі қолайлы функ-

цияларының – бірі кері байланыс. Техникалық байланыс мүмкіндіктері жақсы дамыған қысқа мерзімде электрондық поштадан, жеке веб-парақтардан немесе тарату сайттарынан жедел қызметтерге дейінгі хабарламалар, блог-платформалар, дауыстық және дыбыстық байланыс бағдарламалары, содан кейін әлеуметтік желілер, көптеген ойындар және т. б. сәтті қарым-қатынасты шынайы, әрі қосымша мүмкіндіктермен байытып, оны әлдеқайда икемді етеді. Бұл аталған маңызды критерийлер интернеттегі қарым-қатынастың едәуір бөлігі қоғамдық кеңістікте жүзеге асырады және қол жетімді болып қала береді.

Интернеттің осы бір артықшылығы мен мүмкіндігі – әлеуметтік медианың және стихиялық азаматтық журналистиканың пайда болуы мен өркендеуіне негіз болатын белгілер. Әлеуметтік желідегі белсенділік, азаматтық журналистика көрінісі, блоггерлердің қоғамда үн қатуы бұл кез-келген дәуірге тән күнделікті әлеуметтік өзара әрекеттестіктің жалғасы. Тек жаңа технологиялық мүмкіндіктердің арқасында қайта түлеп, жалпыхалықтық сипат алуы десек болады.

Ақпарат алмасуға деген ұмтылыс, қажетті ақпаратты жариялауға ынта – бұл маңызды әлеуметтік факторлар, олар объективті қажеттілікпен қатар, ақпаратты одан әрі күрделендіре түседі. Ақыр соңында мұндай белсенділікпен қажеттілік журналистика институтының пайда болуына әсер етеді. Дәл осындай факторлар адамдарды желілік кеңістікте өзін-өзі белсенді көрсетуге және ақпарат алмасуға итермелейді.

Осы орайда азаматтық журналистика сипаты жөнінде бір мысал келтіре кетсек болады. Зерттеуші Дж.Розен азаматтық журналистерді [5] сөз сөйлеу құқығын алған» бұрынғы аудитория « деп анықтайды. Демек, бұрынғы аудитория қазір ақпаратты тұтынып қана қоймай оны одан әрі таратуға қабілетті. Басқаша айтқанда, адамзаттың әдеттегі коммуникативті белсенділігі жаңа технология көмегімен бірнеше рет күшейтілді. Пайдаланушылардың репост жасап және пікірлер жаза алуы аудиторияға үлкен әсер етеді. «Бұрынғы аудитория» БАҚ материалдарын өз беттерінше бөліседі және өзара материалдар алмасады.

Онлайн үлгідегі медиа құралдардың материалдарын пайдаланып, әлеуметтік желідегі жазбаларына көзқарасын еркін білдіреді. Мұның барлығы азаматтық қоғам көрінісінің айқын үлгісі деуге болады.

Нәтижелер

Зерттеушілер мен жаңа медиа жайында еңбек жазып жүрген ғалымдардың пікіріне сүйене отырып, азаматтық журналистикаға тән екі сипатты көрсетуге болады. Біріншіден, әлеуметтік желі белсенділері мен блоггерлерден құрылған азаматтық журналистика желісінің тым ауқымдылығы. Мұндай кең ауқымдағы желі дәстүрлі БАҚ-та да сирек кездеседі.

Екіншіден, азаматтық журналистикадағы шығармашылық еркіндік. Блоггерлер мен әлеуметтік желі белсенділерінің жазбалары жұмыс берушінің тапсырысы бойынша орындалған еңбектер емес. Блоггердің белгілі бір ақпараттық-коммуникативтік қызметіндегі мүдделері мен қажеттіліктері басылымның коммерциялық, идеологиялық сұранысы негізінде түзілмейді. БАҚ иесінің қысымын, редакциялық ұжымның ақпараттық саясатын жүргізуге міндетті емес. Бұл азаматтық қоғамның озық үлгісімен алып қарағанда айқын артықшылық болып саналатын фактор.

Сондай-ақ, азаматтық журналистиканың тағы бір артықшылығы – блог оқырмандары блогосфераға ақпарат алу үшін ғана емес, коммуникативтік қажеттілік үшін де бас сұғады. Яғни ол өзі оқырман, өзі ақпарат таратушы.

Блогосферада оқырман автор, әңгімелеуші, коммуникатор бола алады.

Азаматтық журналистиканың осындай артықшылықтары мен қатар оның қоғамдағы олқы тұстарын да айтпай кетуге болмас. Блоггерлер мен әлеуметтік желі белсенділерінің кәсіби мәртебесі анықталмаған. Азаматтық журналистика өкілдері дәстүрлі БАҚ өкілдеріне берілетін құқықтық артықшылықтарға ие емес. Оның кәсіби мәртебесі жоқ, сәйкесінше азаматтық журналист белгілі бір құқықтарды пайдалана алмайды, ресми БАҚ өкілі ретін-

де ресми мекемеге сауалдар жолдай алмайды. Сауал жолдаған күннің өзінде оған БАҚ өкілі ретінде емес жеке азамат ретінде жауап беріледі. «Twitter-дің ақпараттандыру тәсіліндегі ерекшелік – оқырман нақты оқиғаны цензурасыз, елеп-екшеусіз, боямасыз қалыпта береді. Кемшілігі – журналистік практикасыз азаматтық журналист айналасындағы оқиғаның мазмұнын жеткізуде, талдауда немесе анықтауда ақсайды» [6, 121 б].

Азаматтық журналистика белгілі бір мақсатпен, орталықтандырылған ұйымдастырудың жоқтығынан жоспарланған ақпараттық саясатты жүзеге асыра алмауы мүмкін. Азаматтық журналистикадағы шығармашылық – арнайы стратегиялық жоспармен емес стихиялы түрде жүзеге асатын үрдіс. Оның қазіргі таңдағы статусын дәстүрлі медиаға қосымша ақпарат көзі ретінде қарастырушылар көп. Жан-жақты талданған, сараланған, сарапатамалық ақпарат пен деректерді аудитория әлі де болса дәстүрлі медиадан іздейді. Дегенмен

де азаматтық журналистика дәстүрлі БАҚ үшін жақсы ресурс екенін ұмытуға болмайды.

Қорытынды

Ақпараттық технология құралдарының жылдам дамуының нәтижесінде қарқын алған әлеуметтік желі ресурстары, азаматтық журналистика өкілдері, блогерлер белгілі мөлшерде дәстүрлі медианың дамуына ықпал етіп отыр. Қазақстанда азаматтық журналистиканың қалыптаса бастауы азаматтық қоғам құруға деген ортаның талпынысы деп түсінуге болады. Дәл қазіргі таңдағы азаматтық журналистика белгілері дәстүрлі медиа функциясын атқарып кетпегенімен кәсіби журналистика саласы үшін ресурс көзі екенін атап өтпеске болмайды. Қазақстанда алдағы уақытта блогерлер мен әлеуметтік желі белсендісінің статусын анықтап, оларға белгілі мөлшерде құқықтық мәртебе белгілеу маңызды болмақ.

Пайдаланған әдебиеттер

1. Deuze M. 2003. The Web and its Journalism: Considering the Consequences of Different Types of Newsmedia Online. *New Media & Society*
2. О понимании интернет-СМИ в условиях развития гражданской журналистики [Электрон. ресурс] URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/o-ponimanii-internet-smi-v-usloviyah-razvitiya-grazhdanskoy-zhurnalistiki>
3. Рекомендация СМ/Rec(2011) 7 Комитета министров государствам-членам о новом понятии СМИ, [Электрон. ресурс] URL: <http://www.refworld.org.ru/docid/5511765c4.html>
4. Жейсон Бейнбриж, Никола Гок, Лиз Тайнан: Медиа және журналистика: теория мен практикаға жаңа көзқарас. – Алматы: «Ұлттық аударма бюросы» қоғамдық қоры, 2019, –119 б.
5. The people formerly known as the audience [Электрон. ресурс] URL: http://archive.pressthink.org/2006/06/27/pp1_frmr.html
6. 4. Жейсон Бейнбриж, Никола Гок, Лиз Тайнан: Медиа және журналистика: теория мен практикаға жаңа көзқарас. – Алматы: «Ұлттық аударма бюросы» қоғамдық қоры, 2019, –121 б.

¹Б.Тоқтарбай, ²А.Жақсылық

^{1,2}Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан

Гражданская журналистика и ее влияние на традиционные СМИ

Аннотация. В статье производится анализ понятия гражданской журналистики, сравниваются ее преимущества и недостатки. Вместе с тем рассказывается о том, какую роль играет гражданская журналистика для традиционных медиа. Выявляются характер творчества блогеров и социальной сети, их

специфические признаки. Используя в качестве примера сайты, порталы и записи блогеров, авторы рассматривают критерии, которым они должны отвечать, чтобы выполнять обязанности СМИ.

Ключевые слова: традиционные СМИ, Интернет, новые медиа, гражданская журналистика, блогер, социальная сеть.

¹**В. Toktarbai**, ²**А. Zhaksylyk**

^{1,2} *L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan*

Citizen journalism and its impact on traditional media

Abstract. The article analyses the citizen journalism concept and compares its advantages and disadvantages. At the same time, it discusses the role of citizen journalism in traditional media. The article defines the nature of the work of bloggers and the social network, their specific characteristics. The analysis of websites, portals, and bloggers' posts identified criteria that must be met in order to fulfill the duties of the media.

Keywords: traditional media, Internet, new media, citizen journalism, blogger, social network

References

1. Deuze M. 2003. The Web and its Journalism: Considering the Consequences of Different Types of Newsmedia Online. *NewMedia&Society*
2. On conception of the Internet media in the context of the development of citizen journalism [Electronic resource] URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/o-ponimanii-internet-smi-v-usloviyah-razvitiya-grazhdanskoy-zhurnalistiki>
3. Recommendation CM/Rec (2011) 7 of the Committee of Ministers to Member States on a new concept of media, [Electronic resource] URL: <http://www.refworld.org/docid/5511765c4.html>
4. Jason Bainbridge, Nicola Gok, Liz Tynan: Media and journalism: a new view of theory and practice. - Almaty: Public Fund "National Translation Bureau", 2019, – p. 119
5. The people formerly known as the audience [Electronic resource] URL: http://archive.pressthink.org/2006/06/27/pp1_frmr.html
6. 4. Jason Bainbridge, Nicola Gok, Liz Tynan: Media and journalism: a new view of theory and practice. - Almaty: Public Fund "National Translation Bureau", – p. 121

Авторлар туралы мәліметтер

В. Тоқтарбай – аға оқытушы, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан.

А. Жақсылық – аға оқытушы, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан.

В. Toktarbai – Senior Lecturer, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan.

А. Zhaksylyk – Senior Lecturer, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan.